

Apareix en tots els sentits, i molts dels principals usos, des dels nostres escriptors més antics, com en Llull: <els vivents> «en no ésser stegren sens *fi*, e en ésser són dementre que viven en lo món» (*Merav.*, Ag. I, 10), «*la fi* lo clergue demanà ---» (id. part I, § 6); sempre com a femení, àdhuc quan, prenent el sentit translàtic d'intent final, acaba per expressar la idea d'objectiu final, finalitat: «totes aquestes coses següen la intenció e *la fi* per què són creades» (*Merav.*, NCl. IV, 219), «entendre --- en *la fi* a la qual són fets e creats tots hòmens, ni com bèsties, aus, plantes, metals, elements, cel, steles, s'an a *una fi* a servir home --- si fossen molts déus --- cascu déu agra fetes e creades creatures e hòmens a moltes *fins*»; «--- quals sciències deven aprendre vostres monges---. L'abat e tots los altres pregaren Blanquerna que esponés --- per semblances. --- un arbre fullat e florit de moltes fulles e flors --- per ço que fos lo fruyt; on --- és significat que, segons *la fi* per què som en est loc --- cové que hajam diverses sciències, per ço que puscam aver la sciència de theologia, qui és *fi* e compliment de totes altres sciències» (*Blanq.*, NCl. III, 122.2; I, 291.13).

L'ús d'aquesta paraula com a femení va ser, doncs, constant i sense excepció fins al final de l'Edat Mitjana, i encara en JoMartorell, en tots els matisos i combinacions fraseològiques: «no crec que ell pugua fer *bona fi*», «Senyor Capità, molt stic content dels principis, no sé *la fi* quina serà ---», «la virtut no porta ab si dolor, com les coses són ben fetes sens mal enginy ne mal obrar, però *la fi* de les coses sdevenidores és remesa a la fortuna», «*a la fi*, sàpia la vida present ésser taulell de gran perill e treball» (Ag. II, 49, 45, 114, 165).

En llatí, encara que el gènere masculí predominava de molt en temps clàssics, ja apareix el femení en alguns textos i en certs usos peculiars; i això guanyà tant de terreny, en el període tardà i en l'ús vulgar, que en totes les llengües romàniques apareix com a femení, almenys en el període antic. Aquest gènere, en efecte, ha restat general en francès i llengua d'oc, mentre que en les altres s'introduí més tard el masculí (o restà la duplicitat de gènere): en italià encara és sobretot femení, i en les altres llengües hispàniques el masculí ha penetrat fortament, fins al punt que en portuguès avui és masculí (amb excepcions dialectals), però restà femení fins als clàssics, i en castellà el femení apareix quasi només a l'Edat Mitjana, si bé hi està molt estès en els Ss. XIII-XIV.

Pertot arreu hi contribuï molt la influència cultista de l'ús del llatí, influència tan decisiva pertot des del S. XV; i en català és ben clar que es tracta d'un ús cultista que solament s'infiltra amb el Renaixement, i pel fet que la nostra literatura no arribà a participar tant com les veïnes de l'Oest i de l'Est en aquest gran moviment, la introducció del masculí restà limitada a certes esferes sense afectar gaire o ben poc la llengua verament viva i popular.¹

Des de finals del S. XV comença a aparèixer com a masculí, però és només en textos sortits d'algun medi

molt llatinitzant, com el de certes secretaries i gent clèrica o oficinesca: «conduhir lo negoci a *bon fi*» en la correspondència oficial dels municipis Perpinyà-Barcelona l'any 1461 (*RLR* LX, 281). Fins en aquests medis, en català, això topà amb resistència i només s'accentua a la *fi* del període decadent de la llengua literària, llavors per influència castellana. Ni amb aquesta no es propagà fonament, i solament en els usos figurats (com és ja bassant el cas de 1461) es propagà més; el resultat últim ha estat que el masculí ha estat generalment admès quan té l'acc. de 'finalitat',² i la llengua sana ha acabat per repel·lir-ho definitivament en el sentit bàsic i propi, de manera que des del S. XIX (i amb tot rigor quan progressa la Renaixença) la llengua ha aprofitat el doble gènere per distingir les dues accpcions.

Recordem, però, que fins en el sentit de finalitat s'havia usat com a femení, com ja hem vist, entre els medievals, de manera que encara es fa així en la correspondència citada en l'any 1437: «volem --- vosaltres ésser informats aquesta pràctica a *quina fi* tira, massa conguxosa per tot lo estat públic» (*RLR* XLIX, 278). En la fraseologia antiga no és gens rar, que aquesta acc. de finalitat s'apliqui en plural, com ja hem vist en Llull; l'ex. de «*a dues fins*» que cita *AlcM* (II) en transcripció aproximada i escurçada, diu exactament «n'estam tan meravellats que més no podem; havem deliberat de enviar a vós lo feel cavalleriç nostre F. Barget, portador de la present, a *dues fins*: *la una* per ço que entenats que jamés de vós no pendríem --- *l'altra*, que en cas que altre propòsit ne hajats ---», a. 1389.³

Fora d'aquesta acc. especial, el gènere femení és general en els escr. Renaix.⁴ en tota mena d'usos: «Vollen, per son ídol guiats, al seu darrera, / vers Occident, la terra voltar fins a *sa fi*; / topant en Finisterre del mar ab la barrera, / al sol per fer-hi una ara, llançaren-me d'allí / ---», *Atl.* (272); «la mar hont s'emmiralla Corunya, hermosa y fera, / veurà nàixer a Elcano, qui durà a *fi*, arriscat, / l'empresa de seguir lo sol en sa carrera, / puix li dirà la terra: —Primer tu m'has voltat», id. (274); «me va explicar, fil per randa, tota la història, principi y *fi* del seu casament», Genís Aguilar (*La Reyneta del Cadi*, 9); «la vista del menut despertà en sa imaginació una tirallonga d'idees de la que no n'ovirava *la fi*», Pons Mass. (*Trascant p. l. S.*, 17); «per les converses que han passat he vingut en coneixement d'un *sens-fi* de petiteses, que m'han explicat coses que eran per a mi misteris incomprendibles», Vidal i Val. (*Rosada d'estiu*, 188); «ho fa a *fi* de bé» 'amb molt bona intenció', Noller (*Pap.*, p. 25); «la unió de dos cors --- se convertí en desitj tormentós de reveure al estudiant, lo desitj en necessitat, la necessitat en amor incipient, però amor *en fi*», id. (id., 67); «*a la fi*, la fiblor dels desenganys se soporta ab l'esperit tranquil ---», id. (id., 126).

Curiosa la locució *tocar de fi* 'tocar (les campanes) a morts' men., que segons *AlcM* seria igual a *Eiv.*, però *PzCabr.* només posa «*fi*: fin, doblar a muerto»; entenc que allí deuen dir-ho amb a [*tocar a fi*] com es cons-